

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ:
КРАЩІ ПРАКТИКИ ЄС
ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

*Матеріали
науково-практичного круглого столу
(м. Суми, 6 червня 2025 року)*

Суми
Сумський державний університет
2025

СКЛАД ОРГАНІЗАЦІЙНОГО КОМІТЕТУ:

УСТИМЕНКО В. А., директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України», д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАН України, член-кор. НАПрН України, заслужений юрист України;

ДЖАБРАІЛОВ Р. А., д-р. юрид. наук, проф., заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України»;

ДЕРЕВ'ЯНКО Б. В., д-р. юрид. наук, проф., провідний науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова НАН України»;

РУДЕНКО Л. Д., канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки СумДУ;

ПЛОТНИКОВА М. В., канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ;

ШВАГЕР О. А., канд. юрид. наук, доцент, асист. кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства СумДУ

Видання рекомендоване до видання рішенням вченої ради

Навчально-наукового інституту права СумДУ

(протокол № 8 від 19.06.2025 року)

П 68 Право на доступ до правосуддя: кращі практики ЄС та виклики для України : матер. науково-практичного круглого столу (Суми, 6 червня 2025 р.). – Суми : Сумський державний університет, 2025. – 113 с.

До збірника ввійшли тези доповідей і повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, які брали участь у Науково-практичному круглому столі «Право на доступ до правосуддя: кращі практики ЄС та виклики для України», присвяченому актуальним питанням адаптації національного законодавства до законодавства ЄС у сфері доступу до правосуддя, європейським і світовим стандартам щодо забезпечення реалізації права на доступ до правосуддя, проблемам забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні, а також національному й зарубіжному досвіду юридичних клінік та їх ролі в забезпеченні доступу до правосуддя.

Co-funded by
the European Union

Підтримка Європейською комісією випуску цієї публікації не означає схвалення змісту, який відображає лише думки авторів, і Комісія не може нести відповідальність за будь-яке використання інформації, що міститься в ній.

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use that may be made of the information contained therein.

Цей твір ліцензовано на умовах Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (Із Зазначенням Авторства-Некомерційна-Поширення на тих самих умовах 4.0 Міжнародна)

© Сумський державний університет, 2025

8. 2019-2023 Action Plan European e-Justice (2019/C 96/05).
URL: https://publications.europa.eu/resource/cellar/5fd493a9-455e-11e9-a8ed-01aa75ed71a1.0006.03/DOC_1.

9. European Case Law Identifier (ECLI) search engine.
URL: https://e-justice.europa.eu/topics/legislation-and-case-law/european-case-law-identifier-ecli-search-engine_en?clang=en.

10. Judicial Network of the EU.
URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/p1_2170157/en/.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ

Політова Анна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Маріупольський державний університет*

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. проголосила право кожного на справедливий суд. Зазначена норма корелюється зі ст. 8 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ст. ст. 55, 124 та 129 Конституції України, ст. 21 Кримінального процесуального кодексу України, а також низкою інших його положень, що регламентують порядок здійснення правосуддя в кримінальному провадженні

О. Кучинська та О. Щиголь відзначають, що «у національному законодавстві України, вітчизняній судовій практиці, міжнародних нормативно-правових актах та юридичній літературі для позначення права особи на захист своїх праву судовому порядку використовується низка різних понять: «доступ до правосуддя», «право на доступ до суду», «доступність правосуддя», «право на суд», «право на справедливий суд», «право на судовий захист», «право на звернення до суду за захистом», «право на справедливий розгляд та вирішення справи судом» тощо» [1, с. 22], що свідчить про актуальність порушеного нами питання. Зупинимось на визначеннях, які пропонується вченими.

Наприклад, Ю. Івчук вважає, що «доступ до правосуддя – це загальна засада кримінального провадження, яка передбачає не лише формальну можливість звернення до суду як до інституції з метою ініціювання провадження, а й можливість учасника процесу брати активну участь під час судового розгляду. У практиці ЄСПЛ категорія «доступ до правосуддя» не набула широкого вжитку, водночас Суд приділяє значну увагу поняттю «право на доступ до суду», яке, на нашу думку, є вужчим за змістом та частково відображає сутність ідеї доступу до правосуддя. Право на доступ до суду не є абсолютним та може бути обмеженим, засновуючись на принципі пропорційності. Дослідження практики ЄСПЛ дають змогу виокремити серед найбільш поширених процесуальні обмеження права на доступ до суду, які полягають у закріпленні у національному процесуальному законодавстві обмежень щодо строку звернення до суду, а також підстав для перегляду справи судами вищої інстанції» [2, с. 113]. О. Михайленка відзначає, що поняття «доступ до правосуддя» і «доступність правосуддя» доцільно відрізняти. Доступ необхідно пов'язувати з відповідним дозволом тих, від кого залежить надання можливості звернутися до правосуддя для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Доступність правосуддя можна тлумачити як одну із його засад, іншими словами, – це можливість усіх бажаючих вільно і без перешкод, на рівних умовах використати цей інститут для забезпечення своїх прав і законних інтересів [3, с. 40].

Висловлюються вченими й інші точки зору. Зокрема, О. Овчаренко розкрила поняття доступності правосуддя як інституційного принципу, а також стану організації та діяльності судової влади в цілому, визначила сутність цього принципу, що полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду за захистом своїх прав [4, с. 179]. Натомість Н. Сакара визначила доступність правосуддя як певний стандарт, який відбиває вимоги справедливого й ефективного судового захисту та конкретизується в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках, і безперешкодного звернення усякої зацікавленої особи до суду [5, с. 251]. Також Н. Деркач досліджувала правовий зміст та механізм реалізації доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень як засад кримінального провадження на основі їх закріплення в нормах КПК України [6]. І. Мокрицька здійснила науково-теоретичне дослідження проблем доступності правосуддя у кримінальному процесі через призму

права особи на судовий захист та реалізацію у ньому основоположних принципів розвитку суспільства та держави, які мають чітко виражений конституційно-правовий характер (наприклад, принцип верховенства права, законності, рівності перед законом тощо) [7, с. 6].

О. Балацька пропонує розглядати доступ до правосуддя як окрему повноцінну засаду кримінального провадження [8, с. 6]. Вчена погоджується з думкою О. Шило про те, що доступ до правосуддя включає кілька аспектів, до яких слід віднести організаційний, процесуальний та моральний (етичний). Вчена зазначає, що якщо її організаційний аспект став предметом досить ґрунтовного наукового аналізу, про що свідчать чисельні публікації з цього питання, то процесуальні проблеми забезпечення доступності правосуддя сфери кримінального судочинства потребують подальшого дослідження [9, с. 180]. Підводячи підсумок свого дослідження, О. Балацька вважає, що «доступ до правосуддя та обов'язковості судових рішень є двома окремими засадами кримінального провадження, які повинні розмежовуватись. Вважаємо, що у статті 21 КПК України доцільніше категорію «доступ до правосуддя» замінити терміном «доступ до суду», який повніше охоплює основні ідеї вказаної засади. Зміст цього принципу слід тлумачити ширше, ніж власне можливість звернення до суду, виходячи з комплексу організаційних та функціональних елементів. Адже, з огляду на особливості прецедентної практики ЄСПЛ та автономного тлумачення ним термінів та понять, видається, що доступ до суду включає не лише право людини на безперешкодне звернення до суду за захистом своїх прав» [8, с. 6].

На думку І. Гловюк, у кримінальному процесі доступ до суду – це наявність можливості розгляду та вирішення по суті кримінально-правового та кримінально-процесуального спору судом як на досудових (доступ до судового контролю), так і у судових (доступ до правосуддя) стадіях, а доступ до правосуддя слід розуміти як забезпечення можливості розгляду кримінальної справи по суті у судових стадіях кримінального процесу. При цьому право на доступ до правосуддя (як елемент права на доступ до суду) одночасно є елементом права на справедливий судовий розгляд, яке включає у себе комплекс процесуальних прав, реалізація яких змістовно обезцінюється за відсутності реального доступу до правосуддя [10, с. 6].

Таким чином, підводячи підсумок, відзначимо, що дискусійні питання щодо тлумачення терміну «доступ до правосуддя» у кримінальному провадженні тривають. Вважаємо, що така ситуація пов'язана з тим, що ЄСПЛ використовує доволі широке тлумачення цієї термінології, використовуючи таку термінологію як справедливість, публічність, рівність.

Література:

1. Кучинська О. П., Щиголь О. В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. Вісник кримінального судочинства. 2019. № 3. С. 20-30.
2. Івчук Ю.Ю. Доступ до правосуддя у кримінальному провадженні у розумінні ЄСПЛ. *Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, юристів-практиків, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ. м. Київ, 29 березня 2024 р. / За ред. проф. Татаренко Г.В. Київ: вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2024. С. 110-113.
3. Михайленко О. М. Про систему елементів доступності громадян до правосуддя. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 3. С. 39-43.
4. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.
5. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.
6. Деркач Н. Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3 (4). С. 52-57.
7. Мокрицька І. Я. Доступність правосуддя як шлях до забезпечення права на судовий захист у кримінальному процесі: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 1 (11). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15miynta.pdf>.
8. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. Підприємство, Господарство і Право. 2020. №8. С. 262-268.

9. Шило О. Г. Доступність правосуддя: деякі кримінально-процесуальні питання. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. Харків, 2005. Вип. 10. С. 179-185.

10. Гловюк І. В. Доступ до суду у кримінальному процесі: проблеми теорії. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. Т 4. № 2 (11). С. 1-7.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ НАДАННЯ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ ОСОБІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Романаускас К. А.

докторка філософії з права, докторантка Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

Право особи самостійно обирати захисника або представника для реалізації своїх прав гарантовано на конституційному рівні в Україні. З метою забезпечення цього права в державі функціонує інститут адвокатури – незалежна, професійна структура, яка виконує функції захисту громадян та представництва їхніх інтересів у судових і державних інституціях, на підприємствах, в установах, організаціях тощо.

В умовах правового режиму воєнного стану попит на правничу допомогу суттєво зріс. Громадяни звертаються як за консультаційною підтримкою, так і за професійним супроводом у кримінальних провадженнях, зокрема як потерпілі, свідки або особи, які потребують захисту від кримінального переслідування. Оскільки діяльність адвокатів та інших правників чітко регламентується законодавством, її здійснення має базуватись на дотриманні правових принципів. Для реалізації покладених на адвокатуру функцій держава передбачила комплекс правових гарантій, які мають забезпечити ефективне й безперешкодне виконання професійних обов'язків. Окреме місце в забезпеченні ефективності правничої допомоги займають міжнародні та національні стандарти, що визначають фундаментальні засади такої діяльності. Нашу увагу привертають ті,